

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Дипломски рад:
УЛОГА ЦИВИЛА У СИСТЕМУ ОДБРАНЕ

Ментор: Др Зоран Јефтић

Студент: Тијана Кричак 341/14

Београд, мај, 2020.

Садржај:

1. Увод.....	3
2. Историјски развој одбрамбене функције.....	4
3. Систем одбране.....	7
3.1. Министарство одбране Србије.....	8
4. Структура Министарства одбране.....	9
4.1. Управљање системом одбране.....	13
4.2. Функција цивила у цивилној заштити и цивилној одбрани.....	14
4.3. Заступљеност цивила у одбрани некада и сад.....	19
5. Стање цивилно-војних односа у региону.....	22
6. Закључак.....	24
7. Литература.....	26

1. УВОД

Овај дипломски рад ће се бавити улогом цивила у систему одбране у Републици Србији, као и стањем цивилно-војних односа. Циљ рада је да се на што веродостојнији начин објасни функција цивила у одбрани, као и стање цивилно-војних односа у систему одбране. Уз помоћ релевантне литературе покушаће да се дође до битних сазнања везаних за ову тему. Када се помене систем одбране асоцијација јесте војска, војна лица и слично. Мало више ако се загребе у структуру, организацију и функционисање система, може се видети да тај систем не чине само војна лица већ и разни цивили, стручњаци за бројне области без којих овај систем не би могао адекватно да функционише. Да би се говорило о цивилима и систему одбране, потребно је да се направи осврт на функцију одбране и настанак Министарства одбране.

Структуру овог рада чини неколико поглавља. Главни део рада чини структура одбране и функција цивила, затим приказује се заступљеност цивила раније и данас, као и ситуација у околним државама. На крају ће бити изнет општи закључак о проучаваној теми. Анализом структуре Министарства одбране видећемо да се управо на највишој функцији, односно позицији министра одбране, налази цивил, односно лице које не долази из редова војске, поред министра одбране, постоје бројне позиције које заузимају цивили, које ће се у раду поменути. Организациона структура система одбране треба да кадровски и материјално омогући усклађеност потреба и могућности државе у конкретним друштвеноисторијским околностима.

Општеприхваћено је, да је данас цивилна одбрана неопходни део безбедносне политике државе, да је део свеобухватне и флексибилне безбедносне сарадње, а да је изван националних граница заснована на билатералној и мултилатералној сарадњу како би се инструменти цивилне одбране могли користити широм света. Систем мора да функционише на свим нивоима друштва, од нивоа локалне самоуправе па све до републичког нивоа. Подршка цивилним властима у супротстављању претњама безбедности реализује се кроз помоћ цивилним властима у супротстављању унутрашњем угрожавању безбедности, тероризму, сепаратизму и организованом криминалу и кроз помоћ цивилним властима у случају природних непогода и техничких и технолошких и других несрећа.

2. ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ОДБРАМБЕНЕ ФУНКЦИЈЕ

Први правни акт у коме су се дефинисала питања одбране, везана за војску у Србији, био је Душанов законик (1349. година).¹ У Бистричком препису Душановог законика четири члана се односе директно на регулисање неких војних питања и односа војске према цивилима. За време српске средњовековне државе владар – жупан, кнез, цар, краљ, деспот; је био врховни командант војске састављене по начелима феудалног права. Своја овлашћења у целини је преносио на команданта „војводу“, у случају да сам не учествује у војном походу. Односи командовања војском дефинисани Душановим закоником задржавају се све до пропасти српске државе. Целокупни развој политичког и друштвеног живота у Србији био је прекинут Турским освајањима, а настављен тек са Првим и Другим српским устанком.

У ослободилачким ратовима почетком 19. века ствара се нова држава и нова народна војска чији су међусобни односи били регулисани и успостављени у складу са развојем уставности и законодавства. У Првом српском устанку основу оружане силе Србије чинила је народна војска, односно наоружани народ. Није постојала регуларна војска, али је 1807. године, уведена општа војна обавеза и сваки одрасли мушкарац био је дужан да носи оружје. Покушаји да се организује редовна, стајаћа војска успели су тек 1825. године. Први савремени пропис о одбрани и војсци донет је 1839. године у форми војног закон који се, за потребе Књажевине Србије, детаљно бави тим питањима. Следствено томе, у Кнежевни и Краљевини Србији донет је велики број нормативних аката чиме се дограђивао систем одбране и војске и регулисала позиција и обавезе војника и цивила у њему.

Уједињењем јужнословенских народа у заједничку државу, Краљевина Србија постала је саставни део југословенске државе. До доношења првог устава питања везана за војску била су, регулисана Законом о устројству Војске Краљевине Србије (1904.), који је био важећи све до 1923. године. Уређење система одбране Краљевине СХС и Краљевине Југославије било је у оквирима стандарда и норми тога времена.

По завршетку Другог светског рата, одлуком Повереништва од 01. марта 1945. године формирана је Југословенска армија и Југословенска морнарица, а Врховни штаб НОВ ПОЈ реорганизован у Генералштаб као непосредни орган Повереништва.

¹ Пре доношења Душановог законика у Србији су важили преводи византијских, грађанских и црквених закона – *христовуље* („златнопечатне речи“)

Проглашењем Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ), и доношењем првог устава 31. јануара 1946. године,² уставно су регулисана и питања која се односе на војску. Југословенска армија дефинисана је као оружана сила ФНРЈ чији је задатак да обезбеђује и брани независност државе и слободу народа. У развојном периоду до распада СФРЈ, изграђен је респектибилан систем општенародне одбране и друштвене самозаштите са ЈНА као носиоцем оружаног отпора. Стратегијско, доктринарно и законско уређење, је једним делом било обојено социјалистичком идеологијом и могла се образложити карактером политичке елите и једнопартијским системом државе.

Након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), а на основу Устава од 27. априла 1992. године,³ формирана је Савезне Републике Југославије (СРЈ). Овим уставом дефинисано је да је одбрана Савезне Републике Југославије право и дужност сваког грађанина, дате су основне одредбе о конституисању, саставу, организацији и задацима Војске Југославије (ВЈ). Такође, овим уставом утврђена је идеолошка и политичка неутралност припадника војске, односно, прописано је да припадници војске немају право на синдикално организовање, као и то да професионални припадници војске не могу бити чланови политичких странака. Ова одредба садржана је и у Закону о Војсци Југославије. Организација ВЈ детаљно је била уређена Законом о ВЈ (1994), док су надлежности институција у погледу командовања и руковођења ВЈ биле прописане Законом о одбрани (1994).

Усвајањем Уставне повеље (2003), формирана је државна заједнице Србије и Црне Горе (СЦГ). Оружана снага СЦГ била је Војска СЦГ, чији је основни задатак била одбрана Србије и Црне Горе у складу са Уставном повељом⁴ и принципима међународног права који регулишу употребу силе. Уставном повељом било је наглашено да је министар одбране цивилно лице. Право приговара савести било је омогућено, а најзначајнија новина у погледу војске био је чл. 54. којим се дефинисало да “Србија и Црна Гора има војску која је под демократском и цивилном контролом“. Посебан пакет проблема односио се на њено орочено трајање и отворено ангажовање једне од чланица ка пуној самосталности и државности. У таквој констелацији и односа снага у сектору одбране

² Устав Федеративне Народне Републике Југославије, 31. јануар 1946. године, доступан на: http://www.arhivyu.gov.rs/active/srlatin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html

³ Устав Савезне Републике Југославије, *Службени лист СРЈ*, број: 1/92, 34/92 и 29/2000.

⁴ Уставна повеља државне заједнице Србије и Црне Горе, *Службени лист Србије и Црне Горе*, бр. 1/2003.

учињени су значајни помаци посебно у делу Уставном повељом одређења положаја Војске. Поред осталог извршена је реорганизација Министарства одбране и дефинисано је да је министар одбране цивилно лице, Генералштаб ВСЦГ укључен је у Министарство одбране, а начелник Генералштаба потчињен је министру одбране, војним обвезницима је омогућено да користе право приговора савести и да своју војну обавезу обаве у цивилним установама, започето је организацијско-формацијско преуређење Војске, усвојен је сет закона који су били битни за успостављање стабилних цивилно-војних односа и демократске контроле над оружаним снагама: усвојена је Стратегија одбране (2004), објављена је Бела књига одбране (2005). Законом о контроли промета наоружања и војне опреме којим су створени услови за демократску и цивилну контролу и надзор над прометом наоружања и војне опреме, донет је Закон о службама безбедности (2002), којим су утврђене процедуре и инструменти за њихово стављање под парламентарну контролу и надзор, Законом о учествовању професионалних припадника Војске СЦГ, особља цивилне заштите и запослених у органима управе Савета министара у мировним операцијама и другим активностима у иностранству (2004), уређене су процедуре за укључење Војске СЦГ и њених припадника у међународне мировне и хуманитарне мисије.

Реформски процеси започети у Државној заједници настављени су и у Републици Србији доношењем Устава Републике Србије, као и нове законске и стратегијско-доктринарне регулативе из области безбедности и одбране. Усвајањем Устава РС, потврђена је опредељеност државе ка успостављању демократске цивилне контроле над оружаним снагама.⁵ Развијене су институције и механизми демократске и цивилне контроле над оружаним снагама, што је уједно регулисано и Законом о одбрани (2007) и Законом о војсци (2007), а њен значај потврђен је Стратегијом националне безбедности и Стратегијом одбране (2008). У периоду који је следио изменама и допунама закона о одбрани и војсци као и усвајањем новим законских докумената и стратегија (2019), дограђиван је систем одбране и усклађиван са новим безбедносним изазовима, ризицима и претњама.

⁵ Војска Србије је под демократском и цивилном контролом, чл.141 Устава Републике Србије.

3. СИСТЕМ ОДБРАНЕ

Систем одбране Републике Србије је део система националне безбедности и представља јединствену, структурно уређену и функционалну целину снага и субјеката одбране чији је циљ заштита одбрамбених интереса Републике Србије.

Заштита одбрамбених интереса је јединствена функција државе и реализује се кроз војну и цивилну одбрану. Носилац војне одбране је Војска Србије, а у остваривању цивилне одбране ангажују се државни органи, органи државне управе, органи аутономних покрајина, органи јединица локалне самоуправе, привредна друштва, јавне службе и остали субјекти и снаге система одбране. Субјекти система одбране су: грађани, државни органи, привредна друштва, друга правна лица, предузетници и Војска Србије. Снаге одбране су људски и материјални потенцијали Републике Србије, односно организоване структуре субјеката система одбране. Стратегијом одбране утврђују се структура, управљање и начела функционисања система одбране (Јаковљевић, 2006).

Структуру система одбране, као дела система националне безбедности, чине органи законодавне и извршне власти Републике Србије, Војска Србије, цивилна одбрана и други субјекти значајни за одбрану. Органи законодавне и извршне власти Републике Србије у оквиру својих редовних надлежности и одговорности прописаних Уставом и законом управљају системом одбране и обезбеђују претпоставке за стабилно функционисање система одбране Републике Србије, како у миру тако и у ратном и ванредном стању. Војска Србије брани земљу од оружаног угрожавања споља и извршава и друге мисије и задатке у складу са Уставом, законом и принципима међународног права који регулишу употребу силе. Одбрана Републике Србије од оружаног угрожавања споља, реализује се кроз одвраћање од оружаног угрожавања, одбрану територије и одбрану ваздушног простора. Учешће у изградњи и очувању мира у региону и свету реализује се учешћем у међународној војној сарадњи и учешћем у мултинационалним операцијама (Роквић, 2017).

3.1. МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ СРБИЈЕ

Министарство одбране Републике Србије је ресор Владе Републике Србије задужен за одбрану државе од унутрашњих и спољашњих војних претњи. Неке од делатности министарства су: процена ризика и претњи безбедности земље, планирање, припремање и контролу мобилизације грађана, државних органа, органа аутономних покрајина, органа јединица локалне самоуправе, привредних друштава, других правних лица и предузетника и Војске Србије за извршавање задатака у ратном и ванредном стању, усклађивање телекомуникационо-информационог обезбеђења, информационих и телекомуникационих мрежа и средстава за потребе одбране, развој образовног система за потребе одбране и Војске Србије. Министарство одбране има свој знак, симболе и друга обележја. Влада ближе уређује изглед и начин коришћења знака, симбола и других обележја, означавање и друге елементе визуелног идентитета Министарства одбране, на предлог министра одбране.

Актуелни министар одбране је Александар Вулин. Први министар одбране Републике Србије био је Зоран Станковић, 2006 године. Сада ће хронолошки бити наведени сви министри од тада па до данас.

Списак министара одбране Србије:

- Зоран Станковић , 4. јун 2006 - 15. мај 2007.
- Драган Шутановац , 15. мај 2007 — 27. јул 2012.
- Александар Вучић , 27. јул 2012 — 2. септембар 2013.
- Небојша Родић , 2. септембар 2013 — 26. април 2014.
- Братислав Гашић , 26. април 2014 — 5. фебруар 2016.
- Душан Вујовић (в.д.), 5. фебруар 2016 — 2. март 2016.
- Зоран Ђорђевић , 2. март 2016 — 29. јун 2017.
- Александар Вулин , 29. јун 2017. —

4. СТРУКТУРА МИНИСТАРСТВА ОДБРАНЕ

На врху структуре се налази министар одбране, којег поставља Народна скупштина, на предлог Владе. До коначне одлуке Народне скупштине, министар не сме да обавља дужности, њих до тада преузима члан Владе. Што се тиче престанка дужности и овлашћења министра, то такође зависи од Народне скупштине, али и уколико министар сам поднесе оставку. Након престанка мандата министра, Влада је дужна да у року од 15 дана предложи новог кандидата. Министар одбране руководи Министарством одбране, доноси прописе, одлучује о разним питањима из делокруга Министарства одбране и одговара Влади и Народној скупштини за рад Министарства и стање у области одбране и Војске Србије (Роквић, 2017).

Структуру даље чине државни секретар и посебни саветник. Државном секретару министар додељује овлашћења и он ради у складу са тим овлашћењима. Функција државног секретара је да прати и координира послове на изради доктринарних и планских докумената, као и задатака који се односе на функционисање Министарства одбране и Војске Србије. Такође, једна од битних улога државног секретара је да прати и координира пословима који се тичу планирања, пројектовања, изградње и надзора војних објеката. Задужен је и за однос са јавношћу, за онај део презентовања Министарства одбране и Војске Србије кроз културу, представљањем у музејима, као и издавачке делатности за потребе система одбране (Јаковљевић, 2006).

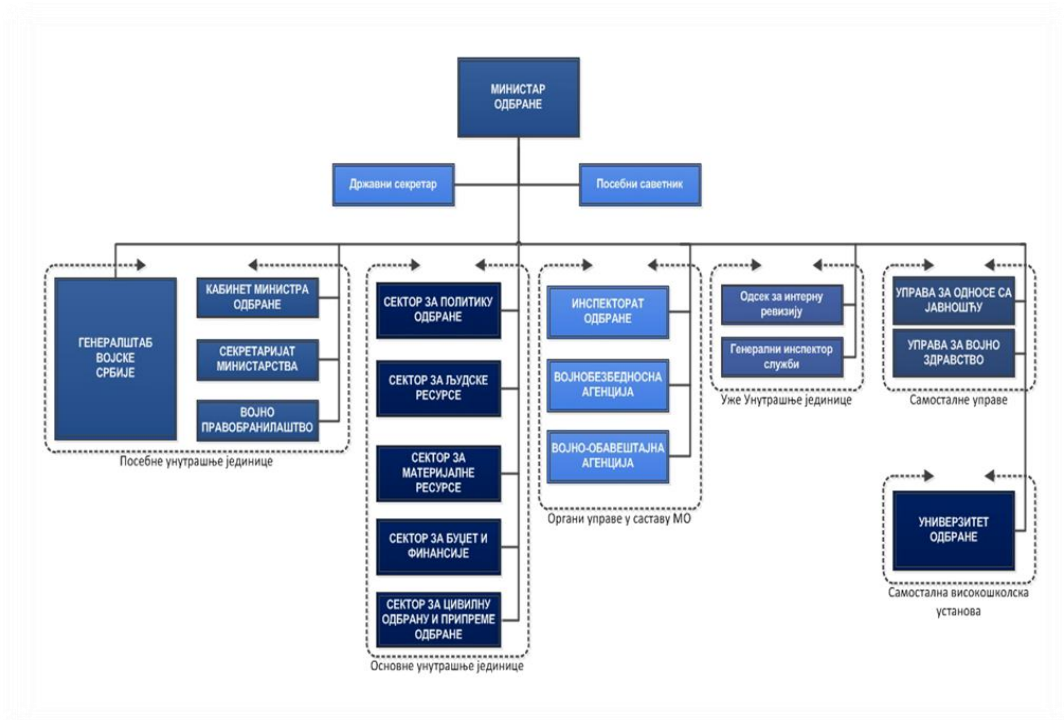
Основне унутрашње јединице у Министарству одбране на чијим руководећим функцијама се налазе цивили су сектори: Сектор за политику одбране, Сектор за људске ресурсе, Сектор за материјалне ресурсе, Сектор за буџет и финансије и Сектор за цивилну одбрану (Роквић, 2017).

Сектор за политику одбране је задужен за планирање, организовање и развој система одбране, уређивање организације, мобилизације и међународне војне сарадње и пружа подршку систему одбране у процесу европске интеграције. Сектор ја задужен за израду стратегијских докумената за развој научноистраживачке делатности, нормативно уређење организације, нормативно уређење процеса планирања и припреме мобилизације, планирање међународне војне сарадње, спровођење међународних конвенција и споразума, пружа подршку систему мултилатералне и билатералне сарадње. Сектор за људске ресурсе обавља послове који се тичу статуса и других питања професионалних припадника Војске Србије, планира школовање и

усавршавање за рад на пословима одбране и безбедности у земљи и иностранству, музејску делатност, питање традиције, етичких, социјалних и хуманитарних питања МО и ВС. Управа за традицију, стандарде и ветеране бави се делокругом послова који се тичу питања традиција и војних ветерана, музејску делатност за потребе Министарства одбране и Војске Србије, хералдички изглед и коришћење грба ВС, војних застава, војних ознака и других симбола, обележја и елемената визуелног идентитета у МО и ВС.

Делокруг сектора за материјалне ресурсе обухвата планирање, организовање, надзор и изградња војних објеката, као и планирање, организовање и спровођење обједињених набавки за потребе Министарства одбране и Војске Србије и материјално обезбеђење Војске Србије. Сектор је задужен и за проверу квалитета материјалних средстава која се производе и набављају за потребе система одбране, нормативно регулисање заштите ресурса одбране. Управа за одбрамбене технологије планира и организује задатке научно истраживачког рада у области одбрамбених технологија, развојних пројеката средстава наоружања и војне опреме, развија капацитете за истраживање наоружања и војне опреме, развија технологију за одржавање и производњу средстава за наоружање и војне опреме. Управа за инфраструктуру бави се свим пословима из домена инфраструктуре, управљање, организовање, изградњу, прибављање и одржавање објеката инфраструктуре коју користи Министарство одбране и Војске Србије, израђује инвестиционе пројекте за радове изградње и инвестиционог одржавања непокретности које користи МО и ВС, као и прилагођавање објеката од значаја за одбрану у складу са потребама одбране земље (Јаковљевић, 2006).

Сектор за буџет и финансије уређује финансијско пословање, планира, организује и контролише финансијско пословање и финансијску политику МО и ВС. Програмира и планира буџет одбране и споводи финансијске планове, као и послове права и обавеза из здравственог осигурања и материјалног обезбеђења војних осигураника. Сектор за цивилну одбрану израђује акте и документа којима се планирају мере и радње за успешно функционисање државних органа, органа аутономних покрајина, органа јединица локалне самоуправе, привредних друштва и других правних лица, предузетника у ванредном и ратном стању. Води бригу о цивилима у ванредном и ратном стању, тачније руководи пословима који се односе на обезбеђивање услова за живот и рад грађана.

Слика 1. Организациона структура Министарства одбране

<http://www.mod.gov.rs/cir/4346/organizaciona-struktura-ministarstva-odbrane-4346>

На слици видимо да се на врху налази министар, а након њега државни секретар и лични саветник. Имама више сектора где су били описани они на чијим руководећим функцијама се налазе цивили. Битно је споменути и Војнообавештајну агенцију и Војнобезбедносну агенцију у чијем саставу поред стручних и војних лица има и цивила. Остали сектори Министарства одбране састављени су највећим делом од припадника војске.

Постоје три опште категорије цивила у одбрани:

1. Цивили који представљају политичку вољу владајуће странке или коалиције - министри, заменици, потпредседници, саветници и остали чланови „политичког“ Кабинета Министарства Одељења за одбрану.
2. Цивили који пружају посебну експертизу у областима блиске интеракције војна експертиза - креатори политике, планери, руководиоци уговора, пројект менаџери, адвокати итд.
3. Цивили у пратећим функцијама, као што су административна подршка, управљање подршка информационим системима, неборбена комуникација, рачуноводство,

библиотека и документационе услуге, инжењеринг, одржавање и остале техничке услуге, угоститељство итд.

Према Хатингтону, дужности војног официра укључују организовање, опремање и обуку оружаних снага, планирање својих активности и њихов смер операција у и изван борбе. У вршењу ових дужности, војска комуницира са цивилним стручњацима. На пример, цивили имају јасну улогу у формулисању политике, и не играју практично никакву улогу у команди трупа. Међутим, у областима од „Планирање активности“ оружаних снага, посебно у „организовању и опремањем трупа“ постоји значајна интеракција између војске и цивилних стручњака. Доприноси цивила и војних службеника су неопходни и обично се међусобно допуњују у софистицираном оквиру доношења одлука. И цивили и војска одговорни су друштву за статус оружаних снага.

Војни официри су одговорни првенствено за адекватне, правовремене и професионално запошљавање снага, његово оспособљавање и спремност, док су углавном цивили баве се ефективношћу и ефикасношћу у кориштењу ограничених друштвених ресурса. Различита стручност двеју група је у управљању насиљем и управљање одбраном. Обе групе имају различит систем приступа професији и промоција, хијерархијска структура ранга, кодекс понашања итд.

Узорак мера за стварање кадра професионалаца, цивилни експерти би укључивали:

- Признавање и законска дефиниција улоге цивила одбране.
- Успостављање система регрутовања и одабира цивила.
- Дефиниција јасних путеве каријере, систем рангова, напредовање итд. који омогућавају ротација експерата за одбрану између министарстава, других извршних агенција, парламентарно особље, ревизорска канцеларија и друге сродне организације.
- Успостављање захтева и могућности за образовање и оспособљавање одбрамбених цивила.

Стручњаци за цивилну одбрану обављају важне функције у неколико области. Прво, они пружају одређену стручност која обично није доступна у официрском корпусу, тј. у разради сигурносних и одбрамбених политика, анализу трошкова и користи итд. Друго, цивилни експерти могу независно да процењују предлоге високих војних снага и када је то неопходно, могу да дају алтернативне предлоге у областима у којима поседују стручност. Треће, у име министра, цивили могу координирати дизајн министарске

смернице разних врста, припрема акта о одлучивању, имплементација надзорних функција.

4.1. УПРАВЉАЊЕ СИСТЕМОМ ОДБРАНЕ

Управљање системом одбране представља процес усмеравања субјеката система одбране у извршавању њихових мисија и задатака. Управљањем системом одбране обезбеђује се деловање и ефикасно реаговање система одбране на изазове, ризике и претње одбрани Републике Србије. Системом одбране управљају Народна скупштина Републике Србије, председник Републике, Влада и Министарство одбране.

Органи који управљају системом одбране доносе и усвајају:

- законе, опште акте и друге прописе из области одбране,
- стратегијско-доктринарне документе,
- План одбране Републике Србије,
- финансијски план одбране,
- планове и програме развоја и функционисања система одбране,
- друга документа од значаја за систем одбране (Јовић, 2000).

Народна скупштина Републике Србије доноси законе и друге опште акте у области одбране, остварује демократску и цивилну контролу Војске Србије и система одбране у целини и одлучује о висини средстава за финансирање потреба одбране.

Председник Републике командује Војском Србије у миру и рату. Влада утврђује и води политику одбране, усваја и предлаже Народној скупштини Републике Србије стратегијско-доктринарне и планске документе у области одбране, финансијски план одбране, законе и друге опште акте и доноси одлуке од значаја за одбрану земље. Министарство одбране обавља послове државне управе који се односе на: политику одбране и стратегијско планирање; међународну сарадњу у области одбране, планирање одбране, припреме Војске Србије, државних органа, привредних друштава, других правних лица и грађана за извршавање задатака у области одбране и обавља и друге послове у складу са законом (Ејдус, 2012).

Основна начела функционисања система одбране су: јединство, непрекидност, ефективност, поузданост, ефикасност, професионалност, прилагодљивост, свеобухватност, кооперативност, интероперабилност и транспарентност.

Начела функционисања система одбране заснована су на основним уставним и законским одредбама, Повељи УН, међународном праву, посебно међународном хуманитарном праву, основним правним инструментима из области људских права, као и другим подзаконским актима. Креативна примена наведених начела доприноси успешном функционисању система одбране и извршавању његових мисија и задатака.

Основни ресурси одбране Републике Србије јесу људски и материјални ресурси. Заснивају се на демографским и економским могућностима друштва. Ресурси одбране значајно утичу на функционисање система одбране и његову способност да одговори на изазове, ризике и претње безбедности и у функцији су заштите одбрамбених интереса Републике Србије. Људске ресурсе одбране чини демографски потенцијал Републике Србије који подлеже обавези одбране и који је способан и обучен за укључивање у систем одбране. Материјални ресурси одбране обухватају природне, привредне, финансијске, информационе, техничко-технолошке и друге потенцијале Републике Србије који се ангажују за потребе одбране. Ангажовање људских и материјалних ресурса за потребе система одбране уређује се законом. Резерве ресурса се планирају и плански ангажују (Кековић, Кешетовић, 2008).

Република Србија, у складу са својим националним интересима, одржава и развија способности и потенцијале наменске индустрије, самостално и у сарадњи са другим државама. Стање ресурса одбране адекватно захтевима система одбране је од виталног значаја и изискује њихово стално развијање, одржавање и унапређивање до нивоа готовости који ће гарантовати испуњавање њихових функција (Јовић, 2000).

4.2. ФУНКЦИЈА ЦИВИЛА У ЦИВИЛНОЈ ЗАШТИТИ И ЦИВИЛНОЈ ОДБРАНИ

Општи циљ и смисао постојања и функционисања система одбране јесте остваривање и стално унапређивање одбрамбених интереса земље. Теоријско одређење система одбране може се тумачити са структуралног и функционалног аспекта. У сарадњи са другим државним системима, систем одбране треба да обезбеди заштиту националних

интереса и вредности у складу са дефинисаним мисијама и задацима. Организациона структура система одбране треба да кадровски и материјално омогући усклађеност потреба и могућности државе у конкретним друштвеноисторијским околностима (Јовић, 2000).

Елементи система цивилне заштите су: лична и узајамна заштита, мере и задаци, органи управљања и руковођења, правна лица, јединице цивилне заштите и систем осматрања, обавештавања и узбуђивања. Основни предуслов функционисања цивилне заштите јесте да су јединице плански и организационо устројене, добро организоване и опремљене, оспособљене и мотивисане. У субјекте система заштите и спасавања спадају све структуре друштвене заједнице: органи државне управе и локалне самоуправе, привредне структуре друштва, организације и грађани. Учешћем у цивилној заштити грађани извршавају своје законске обавезе према друштвеној заједници. Могу бити ангажовани у јединицама и органима цивилне заштите на задацима заштите и спасавања. Општеприхваћено је данас да је цивилна одбрана неопходни део безбедносне политике државе, да је део свеобухватне и флексибилне безбедносне сарадње, а да је изван националних граница заснована на билатералној и мултилатералној сарадњи. Како би се инструменти цивилне одбране могли користити широм света, систем мора да функционише на свим нивоима друштва, од нивоа локалне самоуправе, па све до републичког нивоа. Такође, овај систем јесте устројен тако да највиши државни органи доносе свеобухватну нормативно-правну регулативу која се потом спроводи на нижим нивоима друштвене организованости. Наравно, један од кључних фактора за успешност система цивилне одбране јесте и цивилно-војна сарадња (Тимотић, 2000).

Уколико би се повукла паралела и извукла разлика између појмова цивилне одбране и цивилне заштите, међу тим разликама налазило би се најпре да су основни задаци ових области деловања различити. Цивилна одбрана је најпре везана за одбрамбену функцију државе и као таква односи се на браћење цивила током ратних дејстава или елементарних и других непогода. Цивилна заштита, са друге стране има функцију заштите цивила кроз друге механизме деловања, али и помоћ цивилима у отклањању штетних последица ратних дејстава или елементарних и других непогода.

Подршка цивилним властима у супротстављању претњама безбедности реализује се кроз помоћ цивилним властима у супротстављању унутрашњем угрожавању безбедности, тероризму, сепаратизму и организованом криминалу и кроз помоћ

цивилним властима у случају природних непогода и техничких и технолошких и других несрећа (Стајић, 2001).

Цивилна одбрана је део јединственог система одбране. Организује се на нивоу Републике Србије, аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе.

Мисије цивилне одбране су:

- обезбеђивање претпоставки за функционисање система одбране,
- заштита и спасавање, и
- учешће у међународним операцијама заштите и спасавања (Тимотић, 2000).

Обезбеђивање претпоставки за функционисање система одбране реализује се кроз следеће задатке: припрему државних органа, органа државне управе, органа аутономних покрајина, органа јединица локалне самоуправе, привредних друштава и других правних лица за функционисање у миру и у ратном и ванредном стању, обезбеђивање услова за живот и рад грађана у миру и у ратном и ванредном стању, образовање и одбрамбено оспособљавање грађана и координацију активности са осталим институцијама значајним за одбрану (Јовић, 2000).

Заштита и спасавање реализују се кроз осматрање и обавештавање, заштиту и спасавање људи, заштиту и склањање материјалних добара и очување животне средине. Носиоци реализације задатака заштите и спасавања су снаге цивилне заштите. У активностима заштите и спасавања ангажују се и јединице Војске Србије под условима прописаним законом. Учесће у међународним операцијама заштите и спасавања остварује се на основу међународних и билатералних уговора и споразума, као и у складу са указаном потребом за отклањање последица природних и техничких и технолошких катастрофа.

Цивилна одбрана реализује и друге задатке на основу одлука законодавних и извршних органа власти Републике Србије, аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе.

Други субјекти значајни за одбрану Републике Србије су институције које се баве пословима из области дипломатије, безбедности, економије, образовања, здравства, науке и информисања, као и правна лица чија делатност доприноси функционисању

система одбране. Носиоци послова и делатности од значаја за одбрану обављају задатке у координацији са субјектима система одбране, а у складу са законом (Дулић, 2008).

Главни циљеви цивилне одбране могу се представити у осам ставки:

- заштита цивилног становништва у случају рата и у ванредним ситуацијама у миру;
- очување виталног снабдевања становништва и оружаних снага неопходним производима у време катастрофа и рата;
- обезбеђење континуираног функционисања власти и друштва у време рата и у мирнодопским кризним ситуацијама;
- обезбеђење континуираног функционисања служби јавних делатности;
- умањење штетних ефеката катастрофа и рата;
- снижење рањивости, односно повредљивости инфраструктуре и витално важне индустрије у свим облицима претњи и угрожености;
- заштиту и унапређење квалитета животне средине;
- доприношење миру и безбедности у свету (Јовић, 2000).

Цивилна одбрана као таква била је првобитно замишљена као систем чији је основни задатак да заштити становништво од ваздушних напада током Другог светског рата, имајући у виду да је то био период у коме је дошло до нагле експанзије и јачања ратног ваздухопловства. Са усавршавањем бомбардера, дошло је и до све већег простора који је могао бити бомбардован у једном полету (Desch, 2001).

Са завршетком Другог светског рата, фокус се са ваздушних напада премешта на поље нуклеарних претњи Хладног рата, а потреба за заштитом од нуклеарних претњи, навела је државе да успоставе одређени систем који би био задужен само за цивилну одбрану. У том периоду цивилна одбрана се у већини земаља у Европи, како у функционалном, тако и у институционалном смислу организовала као одговор на:

- светски политичко-војни развој проузрокован хладним ратом.
- замашан и брз развој средстава за масовно уништење (Комазец, 2016).

Концепција цивилне одбране, знатно се мења након турбулентних догађаја с` краја осамдесетих и почетка деведесетих. Почиње да се увиђа да претње не морају бити само војног карактера, већ да могу долазити и из других области. Свим тим претњама дат је

подједнак значај, а улоге цивилне одбране у рату бивају изједначени са улогама у ванредним ситуацијама у време мира. Данас је ситуација далеко другачија, па су тако у оквиру система цивилне одбране у функционалном смислу укључени најшири аспекти заштите становништва и основних вредности друштва у свим ванредним ситуацијама, без обзира на њихово порекло (Ејдус, 2012).

Претње безбедности у савременом свету, захтевају брзо реаговање снагама које су способне да изврше задатке заштите и спасавања у кризним ситуацијама. Сама синтагма „Заштита и спасавање”, имплицира квалитетну превенцију, брзо и планско реаговање, брзо оспособљавање основних функција заједнице и санирање штета. Постизање наведених захтева могуће је искључиво оспособљеним субјектима система и снагама заштите и спасавања које поседују способности, којима остварују постављене захтеве. Способности субјекта, се могу дефинисати као укупан капацитет субјекта да у предвиђеном времену, на одређеном простору, према дефинисаним стандардима и условима, остваре жељене оперативне ефекте комбинованим ангажовањем снага, средстава и начина извршења задатака заштите и спасавања (Комазец и др, 2016).

На способности субјекта за извршавање задатака заштите и спасавања утичу различити фактори, чија величина утицаја зависи од нивоа организовања заштите и спасавања, ресурсних ограничења, интероперабилности снага у систему кризног менаџмента, итд. Обзиром да се кризне ситуације развијају кроз неколико фаза: превенцију, припрему, реаговање и опоравак, и способности субјекта је неопходно развијати, према специфичностима, услова насталих у датим фазама (Комазец и др, 2016).

Припреме система цивилне одбране чине скуп нормативноправних, организацијско-планских, образовно-васпитних, кадровских и материјалних мера и активности које предузимају сви субјекти друштва у оквиру својих редовних послова у циљу оспособљава за функционисање у условима ванредних ситуација (Essex-Lopresti, 2005).

Припреме за цивилну одбрану и заштиту јесу неотуђиво право и обавеза свих државних органа и институција, правних и физичких лица и део њихове редовне делатности. Спровode се у миру, а интензивирају у периоду непосредне ратне опасности и у другим ванредним ситуацијама. Оне треба да буду масовне, свестране, сталне, правовремене, планске и организоване. Морају бити усклађене са плановима развоја и материјалним могућностима органа и организација које их спроводе. Припреме цивилне одбране обухватају:

- припреме државних органа и институција политичке власти;
- припреме економског система земље;
- припреме јавних служби и делатности;
- припреме цивилне заштите;
- мобилизацијске припреме друштва;
- оспособљавање становништва за одбрану и заштиту и припремање и уређење територије (Јефтић, Вуруна, 2009).

4.3.ЗАСТУПЉЕНОСТ ЦИВИЛА У ОДБРАНИ НЕКАДА И САД

Пораст опасности угрожавања људи и материјалних добара у 20. веку и стање и развој цивилне одбране у свету утицао је и на развој цивилне одбране у нашој земљи. Почетак функционисања цивилне одбране у Југославији везан је за 1932. годину, када је Министарство војске и морнарице Краљевине Југославије издало Опште упуство за рад у циљу одбране земље у случају непријатељског напада из ваздуха. Настанак цивилне одбране у савременом смислу везан је за развој авијације, која је дејством из ваздушног простора стварала могућност брзог преношења борбених дејстава ван фронта и наношење великих људских и материјалних губитака по целој територији државе (Комазец, 2016).

Први национални закони о цивилној одбрани, са програмима мера које се односе на читаву земљу, донети су у свету тек 1948. године. У Федеративној Народној Републици Југославији 1948. године донета је Уредба о организацији и деловању Одељења за противваздушну заштиту. Одељење је образовано при Државном министарству унутрашњих послова. Противваздушна заштита била је првенствено организована за заштиту људи, материјалних и културних добара од оружаног дејства из ваздушног простора. Организација и функционисање цивилне заштите тек су разрађени Законом о народној одбрани из 1955. године, али као део народне одбране. Цивилна заштита је била део народне одбране и организована углавном за ратне потребе, али је прерасла у Службу цивилне заштите и преузела задатке заштите и спасавања људи и материјалних добара од елементарних непогода и катастрофа (Дулић, 2008).

У Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији цивилна одбрана се развијала у складу са Уставом из 1963. и 1974. године, Законима о народној одбрани из 1969. и 1974. године и Законом о општеној одбрани из 1984. године. Устав из 1963.

године по први пут, у посебној глави о народној одбрани, третира питање цивилне одбране где истиче да су за организацију цивилне одбране земље, предвојничке обуке и уопште за припреме и организовање цивилне заштите земље одговорне федерација, република, општина и друге друштвено-политичке заједнице (Ејдус, 2012).

На јачање цивилне одбране, знатно је утицало увођење помоћника савезног секретара за цивилну одбрану у формацији Савезног секретаријата за послове народне одбране 1964. године. У сектору за цивилну одбрану Савезног секретаријата за послове народне одбране, формиран су следећи органи: Управа за цивилну одбрану, Управа за цивилну заштиту, Одељење за студије и опште послове и Одељење за обуку, агитацију и пропаганду. Формирањем органа цивилног сектора, Савезни секретаријат је био организационо и кадровски ојачан и оспособљен за регулисање питања цивилне одбране.

Пречишћеним текстом Закона о Народној одбрани 1965. године регулисана је обавеза служења у цивилној одбрани, заштита и спасавање становништва и материјалних добара, образовање јединица цивилне заштите, мере заштите и спасавања, обука за одбрану и заштиту и употреба јединица цивилне заштите у борби против елементарних непогода. Закон је усклађен са концепцијом општенородне одбране, која је усвојена 1968. године.

У Савезној Републици Југославији цивилна обрана се развијала у складу са Уставом од 1992. године и Законом о одбрани из 1993. године. За разлику од претходне подруштвљене концепције одбране, према овом закону, одбрана се организује и развија искључиво као државна функција. Раније законодавство у оквиру своје регулативе, имало је само цивилну заштиту, а Закон о одбрани из 1993. године, поред одредаба о цивилној заштити, садржи и одредбе о цивилној одбрани. Одредбе о цивилној одбрани и заштити систематизоване су у два поглавља: осматрање и обавештавање и заштита цивилног становништва. Заштита цивилног становништва, поред општих одредби, рашчлањена је у три целине: јединице цивилне заштите, јединице цивилне одбране и евакуација. Јединице цивилне заштите попуњавају се лицима која подлежу обавези ангажовања у цивилној заштити и добровољцима. Јединице цивилне одбране образовале су се одлуком Савезног министарства за одбрану, од грађана који не подлежу војној обавези или нису укључени у одређене облике заштите, за време ратног и ванредног стања и у случају непосредне ратне опасности (Desch, 2001).

Цивилна одбрана Државне заједница Србија и Црна Гора била је саставни део система одбране, чијим деловањем је предвиђено остваривање претпоставки за успешно превазилажење различитих врста кризних ситуација у мирнодопским и ратним условима. Основна мисија цивилне одбране требало је да обезбеди неопходне претпоставке за планирање, опремање и стабилно функционисање одбране Србије и Црне Горе, као и заштиту и спасавање становништва и материјалних добара у условима природних, техничко-технолошких и других несрећа (Јефтић, Вуруна, 2009).

Међутим, област цивилне одбране није, како је најављено, реформисана и унапређивана, већ су поједине делатности смањене, а поједине организационе структуре постепено укидане, што се негативно одразило на заштиту становништва и материјалних добара.

Да би систем цивилне одбране био савремен, на нивоу реалних потреба и могућности друштва, његова организација треба да се заснива на одређеним начелима специфичним за ову врсту организовања. Од многобројних начела организовања и припремања система цивилне одбране неопходно је обезбедити уважавање следећих:

- Начело превенције је општеприхваћено у цивилној одбрани, а изражава се у развоју и примени превентивних мера у циљу смањења ризика од опасности или (уколико се не може спречити) умањења последица.
- Масовност као начело подразумева планско ангажовање свих људских и техничких средстава на задацима цивилне одбране и заштите. Ово начело инсистира да целокупно становништво треба да буде обучено, припремљено и укључено у систем заштите и спасавања, првенствено у оквиру личне и узајамне заштите грађана.
- Правовремено припремање система цивилне одбране у миру. Ово начело подразумева организовање и припремање система цивилне одбране правовремено, што значи још у миру, односно пре настанка опасности.
- Мобилност као начело захтева присуство снага и средстава у свим срединама у којима може бити угрожено становништво, материјална добра и животна средина.
- Аутономност као начело огледа се у способности система цивилне одбране да, димензионираним снагама и средствима, на одређеном простору, самостално и у целини изврши задатке заштите и спасавања у плански предвиђеном обиму и року.

- Начело хуманости се огледа у хуманом и солидарном деловању цивилне одбране у свим условима и духу међународних конвенција (Дулић, 2008).

5. СТАЊЕ ЦИВИЛНО-ВОЈНИХ ОДНОСА У ЗЕМЉИ И РЕГИОНУ

Када су у питању земље у региону у обликовање цивилно-војних односа, а самим тим и демократске контроле војске, утиче један шири опсег фактора, како домаћих тако и спољних, који се разликују од земље до земље. Ти фактори јесу: историјско наслеђе, домаћи политички, економски и социјални контекст, међународни контекст, институционални фактори, војна структура и професионализам. Организација Министарства одбране суседних земаља која је слична Министарству одбране наше земље је заступљена у Хрватској, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Румунији, а нешто другачију организацију имају Бугарска, Албанија, Македонија и Мађарска.

Након независности Црна Гора је свој систем одбране, тачније Министарство одбране морала да изгради из темеља. Улога и изглед министарства је сличан нашем, али оно што је интересантно за ову земљу као и за Албанију, Босну и Херцеговину и Македонију јесте да су ове земље на челу свог МО имали жену, неке земље још увек као актуелног министра одбране имају жену. Што можда говори о њиховом већем агажовању када је у питању родна равноправност у оваквом једном систему. Оно што је заједничко за све земље, изузев Хрватске, јесте да позицију министра одбране заузима цивил.

Министарство одбране Босне и Херцеговине је једно од девет заједничких министарстава на нивоу Босне и Херцеговине одговорно Савету министара Босне и Херцеговине, надлежно за одбрану земље од унутрашњих и спољашњих претњи, али и за организовање Оружаних снага Босне и Херцеговине. Пре него што је успостављено МО какво изгледа данас у Босни и Херцеговини, прошло је кроз извесне промене стицањем независности, постојало је три МО, МО Републике Босне и Херцеговине, МО Републике Српске и МО Хрватске Републике Херцег-Босне. Изглед и структуру какву данас има Министарство одбране стиче 2005. године. Простор Босне и Херцеговине је занимљив из више разлога и са више аспеката, јер ова земља годинама пролази кроз процес транзиције, па се не може рећи ни да је ово коначан изглед Министарства одбране.

Министарство одбране Бугарске је задужено за цивилну контролу и политичку управу, док је Генералштаб задужен за војну управу. Оперативне елементе Војске Бугарске чине: Бугарске копнене снаге, Бугарска морнарица и Бугарске ваздушне снаге.

У случају војног сукоба слабог и средњег интензитета, Активне снаге као део Копнених снага учествују у задацима одбране националног суверенитета и територијалног интегритета државе. У случају војног сукоба високог интензитета, Копнене снаге, заједно са Ваздушним снагама и Морнарицом, од одбрамбених снага Бугарске Војске, оријентишу се на уништавање агресора и заштиту територијалног интегритета и суверенитета Бугарске.

Значајна нормативна претпоставка демократске контроле војске јесте то што војска не сме да буде политизована, већ треба да остане аполитичан слуга демократских влада. Демократска контрола војске подразумева да и спољна политика једне државе, укључујући одлуку о развоју и примени војне силе, треба да буде под контролом демократски изабраних цивилних власти. У пракси се показало да одлука о примени силе и вођењу војних операција представља равнотежу између цивилне политичке контроле и поштовања професионалних војних савета (Дулић, 2008).

Савремено изучавање цивилно-војних односа захтева холистички и интердисциплинарни приступ, који се састоји од најзначајнијих теоријских и примењених дисциплина хуманистичких и друштвених наука, укључујући и стратешке студије и елементе војне науке (Ејдус, 2012).

6. ЗАКЉУЧАК

Структуру система одбране, као дела система националне безбедности, чине органи законодавне и извршне власти Републике Србије, Војска Србије, цивилна одбрана и други субјекти значајни за одбрану.

Органи законодавне и извршне власти Републике Србије у оквиру својих редовних надлежности и одговорности прописаних Уставом и законом управљају системом одбране и обезбеђују претпоставке за стабилно функционисање система одбране Републике Србије, како у миру тако и у ратном и ванредном стању. Овај систем мора да функционише на свим нивоима друштва, од нивоa локалне самоуправе па све до републичког нивоa.

Припреме за цивилну одбрану и заштиту јесу неотуђиво право и обавеза свих државних органа и институција, правних и физичких лица и део њихове редовне делатности. Спровode се у миру, а интензивирају у периоду непосредне ратне опасности и у другим ванредним ситуацијама. Оне треба да буду масовне, свестране, сталне, правовремене, планске и организоване.

Претње безбедности у савременом свету захтевају брзо реаговање снагама које су способне да изврше задатке заштите и спасавања у кризним ситуацијама. Сама синтагма „Заштита и спасавање”, имплицира квалитетну превенцију, брзо и планско реаговање, брзо оспособљавање основних функција заједнице и санирање штета. Постизање наведених захтева могуће је искључиво оспособљеним субјектима система и снагама заштите и спасавања које поседују способности, којима остварују постављене захтеве. Способности субјекта, се могу дефинисати као укупан капацитет субјекта да у предвиђеном времену, на одређеном простору, према дефинисаним стандардима и условима, остваре жељене оперативне ефекте комбинованим ангажовањем снага, средстава и начина извршења задатака заштите и спасавања. На способности субјекта за извршавање задатака заштите и спасавања утичу различити фактори, чија величина утицаја зависи од нивоа организовања заштите и спасавања, ресурсних ограничења, интероперабилности снага у систему кризног менаџмента. Безбедносна култура је условљена целином друштвеног стања и односа и има велику улогу у остваривању друштвених циљева. Огледа се кроз сталну сарадњу, солидарност, поверење, колективни дух свих субјеката у друштву, па и оних који нису намењени, организовани

нити опремљени да се професионално баве безбедношћу. На тај начин безбедносна култура постаје саставни део савременог друштва. Допринос безбедносне културе развоју цивилне одбране огледа се у њеном настојању да се у реализацији савременог концепта безбедности укључе сви грађани. Што је грађанин одговорнији према себи и друштву, то је више мотивисан да делује у случају разних видова угрожавања, а грађанин који има такву свест ће успешније остваривати своју одбрамбено-заштитну функцију. Безбедносна култура у различитим областима омогућава да се превентивно реагује како не би дошло до кризних ситуација. Услов за успостављање успешне цивилне контроле војске су: демократска влада, правна држава, људска права и слободе грађана који су јасно заштићени уставом. Одсуство стабилног система власти може навести војску да интервенише у политку да би спречила унутршање сукобе и nerede, али то онда руши легитимитет политичког система. Основна начела цивилне контроле војске у парламентарним демократијама искристалисана су у пракси током развоја политичког система и политичких институција, а средином овог века теоријски разрађена у војној социологији. Цивилна контрола војске не значи да би цивили доносили рационалније одлуке у овој сфери, него професионални војници. Ради се само о томе да одлуке буду у надлежности демократски изабраних или по демократској процедури постављених цивила. Цивили су представници демократски изражене воље народа, док се припадници војске именују и постављају по другим критеријима и не подлежу потврди од стране изборног тела на редовним изборима.

7. Литература:

1. Вејл, Л. (1991). Цивилна одбрана. Београд: Војноистраживачки и новински центар. стр. 33.
2. Desch, M.: Civilian Control of the Military, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 2001.
3. Дулић, Д.: Мировне и хуманитарне операције, Службени гласник и Факултет безбедности Универзитет у Београду, Београд, 2008.
4. Essex-Lopresti, Tim (2005). A brief history of Civil Defence. Derbyshire: Civil Defence Association.
5. Ејдус, Филип (2012). Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои. Београд: Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику.
6. Јаковљевић, Владимир (2006). Систем цивилне одбране. Београд: Факултет цивилне одбране.
7. Јовић, Радован (2000). „Савремене концепције цивилне одбране у систему опште одбране”. Зборник Факултета цивилне одбране. Београд: Факултет цивилне одбране.
8. Јефтић, З., Вуруна, М., (2009), Реформа војног образовања у Републици Србији – могућности изазови, правци развоја, Војно дело, Војноиздавачки завод Београд, бр. 1.
9. Јаковљевић, В. (2006). Систем цивилне одбране. Београд: Факултет цивилне одбране.
10. Комазец, Ненад; Шошкић, Светислав; Карапетровић, Љубинко (2016). „Цивилна одбрана и заштита у систему кризног менаџмента” (PDF). Безбедност и кризни менаџмент- теорија и пракса. Обреновац: Регионална асоцијација за безбедност и кризни менаџмент: 15—22.
11. Кековић, З., Кешетовић, Ж., (2008), Системи кризног менаџмента, Универзитет синергија Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука.
12. Комазец, Ненад; Шошкић, Светислав; Карапетровић, Љубинко (2016). Безбедност и кризни менаџмент - теорија и пракса. Обреновац: Регионална асоцијација за безбедност и кризни менаџмент.
13. Роквић, В. (2017). Системи одбране. Београд: Факултет безбедности.

14. Стајић, Љ.; Станаревић, С.; Мијалковић, С. (2001). Безбедносна култура. Београд: Факултет цивилне одбране.
15. Тимотић, М. (2000) Цивилно-војни односи и начела цивилне контроле војске, Београдски центар за безбедоносну политику, Београд.
16. Хантингтон, С.: Војник и држава – теорија и политика цивилновојних односа, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004.
17. Устав Књаженства Србије из 1835.године, доступно на: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Tematske_kolekcije/Srpski_ustavi/RA-ustav-1835?search_query={%220%22:%22ustav%20iz%201835%22}%22#page/0/mode/1up
18. Устав Крањевине Србије из 1888. године доступан на: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Tematske_kolekcije/Srpski_ustavi/RA-ustav-1888?search_query={%220%22:%22ustav%20iz%201888%22}%22#page/3/mode/1up
19. Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца из 1921. године, доступан на: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Tematske_kolekcije/Srpski_ustavi/RA-ustav-1921?search_query={%220%22:%22ustav%20iz%201921%22}%22#page/0/mode/1up
20. Устав Краљевине Југославије из 1931. године, доступан на: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Tematske_kolekcije/Srpski_ustavi/RA-ustav-1931?search_query={%220%22:%22ustav%20iz%201931%22}%22#page/0/mode/1up
21. Устав Федеративне Народне Републике Југославије из 1941. године, доступан на: http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/usta_v_fnrj.html
22. Устав Републике Србије из 2006. године, доступан на: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Tematske_kolekcije/Srpski_ustavi/II_529487?search_query={%220%22:%22ustav%20jugoslavije%20%20iz%201946%22}%22#page/8/mode/1up
23. Митровић М.; С.Милутиновић М. (2011), Информатор о систему одбране Републике Србије. Београд. Министарство одбране Републике Србије.
24. Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд 2009, http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/Strategija%20nacionalne%20bezbednosti%20Republike%20Srbije.pdf

25. Стратегија одбране, Београд 2009, http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/Strategija%20odbrane%20Republike%20Srbije.pdf
26. Закон о војсци, *Службени гласник РС*, бр. 116/07.
27. Закон о Влади, *Службени гласник РС*, бр. 55//05 и 101/07.
28. Закон о одбани, *Службени гласник РС*, бр. 116/07.
29. Закон о основном уређењу служби безбесности, *Службени гласник РС*, бр. 116/07.
30. Закон о употреби Војске Србије и других снага одбране у мултинационалним операцијама ван границе Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 88/09.
31. Закон о Народној скупштини, *Службени гласник РС*, бр. 9/2010.
32. Закон о општенародној одбрани, *Службени лист СФРЈ*, Београд, 1982.
33. Закон о министарствима, *Службени гласник РС*, бр. 44/2014 и 62/2017.
34. Закон о цивилној служби, *Службени гласник РС*, бр. 26/2002.
35. Бела књига одбране, доступна на: http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/Bela_Knjiga-Srpski.pdf